

Ivan Dorovski

PUTOVANJE DELA J. A. KOMENSKOG NA BALKAN

U sedamnaestom veku u Evropi su se pojavili mnogi mislioci, književni stvaraoči, reformatori, lingvisti, leksikografi, teolozi, fizičari i dr., koji su značajno pomerali ljudsko znanje i često uticali na tok narodnog i evropskog i svetskog istorijskog razvoja.¹

Praćenje prodiranja i recepcije svestranog teološkog, istorijskog, filozofskog i pedagoškog dela J. A. Komenskog u pojedine balkanske slovenske i neslovenske narodne književnosti i kulture znači traženje u njima tragova od 16. veka do danas. U svom izlaganju ću se koncentrisati pre svega na to, da utvrdim kako je delo J. A. Komenskog dopiralo do balkanskih Slovena i do Grka.. S obzirom na ograničen prostor, neću moći da pratim recepciju Komenskijevog dela kod Albanaca, Rumuna, Bošnjaka i Makedonaca. Nažalost, neću moći da dam iscrpno vrednovanje 17. veka. Na kraju, to i nije uloga mog izlaganja.

Delo J. A. Komenskog je na Balkan prodrlo najpre kod Slovenaca. I to je potpuno shvatljivo i logično, jer je slovenačka teritorija bila u 17. veku i u nekoliko narednih vekova sastavni deo Habsburške monarhije. Prvi autor, koji je sa latinsko-nemačkog izvornika preveo na slovenački jezik Komenskijev *Orbis sensualis pictus*, bio je pater Hipolit Novomeški (građanskim imenom Janez Adam Gaiger, 1667-1722), književni i kulturni delatnik, leksikolog, leksikograf i prevodilac. Ostao je međutim u rukopisu.² Osnovne informacije dao je i prvih pet poglavlja Hipolitovog prevoda štampao Jernej Kopitar.³ (...)

Interesovanje za pedagoško, vaspitno, filozofsko i teološko delo J. A. Komenskog u Sloveniji nikada nije bilo prekinuto. Njegova *Velika didaktika* izašla je od kraja 19. veka⁴ pa tokom 20. veka nekoliko puta, uglavnom sa uvodom o autoru i njegovom

¹ *Velike ličnosti zapadne misli. Rečnik mislilaca*. Priredio Ian P. McGreal, Prostor, Praha 1997.

U njemu su međutim hronološki izložene odrednice od Parmenida do Aleberta Kamija, t.j. od antičkih Grka do prve polovine 20. veka. Grčka je doduše deo Evrope (iako ne zapadne), ali je na Balkanu. U rečniku nalazimo i pripadnike Srednje Evrope Nikolu Kopenika, Johana Gregora Mendela i Sigmunda Frojda, takođe i pripadnika Istočne Evrope Dmitrija Ivanoviča Mendeljejeva.

² Pohranjen je u Narodnoj i univerzitetskoj biblioteci u Ljubljani, sign. Ms. 182.

³ Kopitar, B.: *Gramatik der slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark*, Laibach 1808 (1809), s. 85-88.

⁴ *Jana Amosa Komenskog Didaktika*. Prevedel Jernej Ravnikar, Ljubljana 1893.

delu.⁵ Izvod iz *Velike didaktike* izašao je štaviše godine 1956. za slovenački učiteljski zavod u Trstu.⁶

U slovenčakoј pedagoškoј literaturi i u pedagoškoј periodici se naročito u poslednjih dvadeset godina analizira npr. koncept Komenskijeve osnovne škole, njegove pansofije, interpretiraju se njegovi pedagoški pogledi i ukazuje se na aktuelnost njegovih vaspitnih misli i pogleda i na principe celoživotnog (permanentnog) obrazovanja, izlaze jubilarni tekstovi, kratki prikazi i članci, bila je izrađena bibliografija Komenskijevih dela, koja su izašla na slovenačkom.⁷ O Komenskom i njegovom delu u Sloveniji se izrađuju doktorske disertacije.⁸

Slovenačka stručna i pedagoška javnost imala je mogućnost između dva svetska rata i u decenijama posleratnog jugoslovenskog međuknjiževnog i uopšte kulturnog zajedništva da čita Komenskijeva dela takođe u srpskom ili hrvatskom prevodu. Godine 1968. bila je čak od materijala Muzeja J. A. Komenskog u Pragu organizovana izložba o životu i radu velikog češkog humaniste, čiji organizatori su bili pedagoški muzeji u Ljubljani, Zagrebu i Beogradu.

Godine 1760. je u Ugarsku došao prosvetitelj Georgios Zaviras iz Siatiste⁹, gde se 28. maja 1774 rodio.¹⁰ Zaviras je bio obrazovan intelektualac svestranih interesovanja i enciklopedijskog znanja. Bio je proglašen za najistaknutijeg predstavnika grčkog prosvetiteljstva i školstva i *poznavaoca evropskih jezika*. Bavio se istorijom, biografijama, hronologijom, teologijom, astronomijom, grčkom i latinskom filologijom, politikom, nastavom i botanikom i farmacijom.

Slično kao pre njega 80-tih godina 17. veka Slovenac Janez Vajkard (Bajkort, kako se sam potpisivao) Valvasor (1641-1693), G. Zaviras je istih godina kao Srbin Dositej Obradović (1742-1811) puno putovao po Evropi. William Martin Leake je svrstao Zavirasa uz Rigasa Ferrosa, Evgenisa Vulgarisa, Nikiforosa Theotokasa i dr. među šezdeset najznačajnijih novogrčkih književnih i kulturnih ličnosti.¹¹ Kod J. V. Valvasora, slično kao kod D. Obradovića i G. Zavirasa, bila je na prvom mestuljubav prema svom narodu.

Georgis Zaviras je najverovatnije prvi Grk, koji je da latinskog preveo na svoj *maternji prosti jezik*, t.j. na novogrčki, *Orbis pictus* J. A. Komenskog. (grčki Ioannis Komenios). Sigurno nije neinteresantno, da je Zaviras u svoj grčki prevod paralelno uključio u formi ogedalada i mađarski prevod. Prevod *Sveta u slikama* je prvenstveno

⁵ Jan Amos Komenský, *Velika didaktika*. Poslovenčili Viktor Majdič, Ana Blažič i Anton Fink, Ljubljana 1995.

⁶ J. A. Komenský, *Velika didaktika*. Za slovensko učiteljiče prevedel Egidij Kouta, Trst 1956.

⁷ Hojan, T.: Bibliografija Komenskoga na Slovenskem. In: *Sodobna pedagogika* 43, čis. 1-2, 1992, s. 74-79.

⁸ Tancer, M.: Ob doktorski disertaciji o Komenskom. In: *Sodobna pedagogika* 43, čis. 9-10, 1992, s. 473-476.

⁹ Slovenska Šatista ili Šatišta.

¹⁰ Više o tome u *Georgiu Ioannu Zavira Nea Ellas*, s. XVI-XVIII. Iz nje crpim informacije.

¹¹ Leake, W. M.: *Reaserches in Greece*, London 1814, sv. 4, s. 79-80.

bio namenjen grčkim doseljenicima. Nije međutim moguće isključiti da se njegovo knjiško izdanje širilo čak prema školskim radnicima u Grčkoj i prema Greima, koji su živeli izvan Ugarske. Prevod je nažalost ostao u rukopisu, ali je otkrio Zavarisovo interesovanje za didaktičke knjige. Kao filolog G. Zaviras je Komenskog smatrao za jezičkog didaktičara.

Delo J. A. Komenskog je takođe prodrlo i do **srpskih i hrvatskih** pedagoških i školskih radnika. Prvi prevod *Velike didaktike* na hrvatski jezik izašao je 1871.¹² Služio je kako hrvatskim, tako i srpskim, ali i slovenačkim i bosanskim pedagoškim interesentima. Hrvatski pedagoški zbor vratio se Komenskijevom delu ponovo trideset godina kasnije i izdao *Veliku didaktiku* u novom prevodu Julija Golika (1900). Srpski prevod Jovana Miodragovića izašao je sedam godina kasnije.¹³

Za hrvatski prevod, kojim je osnovana pedagoška biblioteka, karakterističan je izrazit patriotski intorniran uvod. U njemu se osim ostalog naglašava zaostalost *domovine i naroda*, koji nije moguće obrazovno i kulturno uzdići bez pomoći *glavnog faktora, t.j. narodne* (t.j. osnovne – I.D.) *škole*, tako da se može uključiti među ostale napredne narode. Prema mišljenju članova pedagoškog i književnog zbora jedino je *narodna škola pozvana* da krči put prosveti i kulturi i da ih širi *u najnižim slojevima naroda*. Jedino narodna škola može da položi temelje, na kojima se *može zasnovati slava i blagostanje celog naroda*.

Prema autorima uvoda narodna škola ne može slične zadatke da ispunjava zbog toga, što nedostaju dobro pripremljeni i svestrano obrazovani učitelji, čiji položaj liči na položaj pastorčadi. Samo *obrazovno učiteljstvo* može pomoći *kako školi i sebi*, tako i *svome narodu* – govori se u uvodnom tekstu. Kako bi se podigao nivo i proširilo vaspitanje, opšte i stručno obrazovanje učitelja, rešili su *da izdaju Didaktiku slavnog velikana pedagogije Jana Komenskog*. Time su hteli da podsete na dvesto godina od dana, *kada je ovaj veliki reformator škole i nauke, taj značajan prethodnik svih kasnijih školskih velikana, taj besmrtni duh, prognan iz svoje posvetne domovine, umro u tuđini*.¹⁴ Time su izdavači želeli da skromno izraze zahvalnost *za njegove velike zasluge, koje su kamen temeljac celokupne nove i napredne pedagogije*.

Hrvatski pedagoško-književni zbor, koji se zalagao za obrazovanje učitelja i podizanje nivoa nastave, izdao je već polovinom osamdesetih godina 19. veka Komenskijev *Informatorijum materinske škole*.¹⁵ Pod skraćenim nazivom *Materinska škola* izašlo je delo *Informatorijum materinske škole* neposredno posle Drugog svetskog rata takođe i na srpskom jeziku.¹⁶ Nakon više od pola veka (2000) izašao je novi srpski pre-

¹² J. A. Komenskog *didaktika*. Pedagogijsko-književni sbor, Zagreb 1871.

¹³ J. A. Komensky, *Velika didaktika*, Beograd 1907.

¹⁴ Jana Amosa Komenskoga *Didaktika*, Zagreb 1871, a. V.

¹⁵ Jana Amosa Komenskoga *Informatorijum za školu materinsku*. Sa češkog preveo Zaboj Marik, Zagreb 1886.

¹⁶ Jan Amos Komenski, *Materinska škola, sa predgovorom o životu i radu Komenskog*, Beograd 1946, 2000.

vod, koji je urađen sa slovačkog jezika a opskrbljen temeljno upućenim pogovorom Zoroslava Speváka, koji se delom učitelja naroda bavio u svojoj doktorskoj disertaciji.¹⁷

Pošto su svi navedeni prevodi *Velike didaktike*, slovenački, hrvatski i srpski, bili pedagoškim radnicima teško ili potpuno nedostupni, na inicijativu Saveza pedagoških društava Jugoslavije izašao je godine 1954. nov, neskraćen srpskohrvatski prevod *Velike didaktike* sa latinskog originala.¹⁸

U redakcijskom uvodu prevoda *Velike didaktike* su prirodno reflektovali osim ostalog pogledi različitog društveno-političkog uređenja Jugoslavije. *Naši pedagoški i školski radnici i svi drugi koji ga budu proučavali će znati da odvoje ono što je još i sada od ogromnog značaja za nastavu u školi i uopšte za vaspitanje i obrazovanje naše omladine, od onoga što u njemu ne odgovara cilju i zadacima našeg vaspitanja. To se naročito odnosi na religiozne okvire VELIKE DIDAKTIKE i religiozne poglede J. A. Komenskog koji u ono vreme i nisu mogli da budu drukčiji.*¹⁹

O tome, kakav su značaj pridavali *Velikoj didaktici* prevodioci na srpski jezik, svedoči opsežan uvod izuzetnog srpskog (sic! Z.S.) poznavaoča Komenskijevog dela dr. Vlada Šmidta. Na više od dvadeset stranica V. Šmidt je jako upućeno govorio o životu i delu J. A. Komenskog, podrobno analizirao njegove pedagoške poglede na narodnu školu, upozorio na stalno aktuelne zahteve za nastavom na maternjem jeziku i ubedljivo ukazao na značaj Komenskijeve *Velike didaktike*, na trajno važenje Komenskijevih pogleda za razvoj didaktike. Šmidt je između ostalog naglasio Komenskijeve zahteve za pedagoškim obrazovanjem učitelja, kako bi mogli da budu ostvareni didaktički ciljevi. *Za rešavanje didaktičkih pitanja možemo se najviše naučiti baš u Komenskog – zaključuje V. Šmidt.*

Sigurno nije nezanimljivo da je Komenskijev *Svet u slikama* izašao neposredno pre Prvog svetskog rata na srpskom jeziku u prevodu Jovana M. Popovića, ali ne u Srbiji, nego kod nas u Češkom Brodu.²⁰

Mnogo osnovnih i srednjih škola u Srbiji, Bugarskoj, Makedoniji i drugde nosilo je posebno u 20. veku i nosi do danas ime češkog pedagoga. Ograničen opseg studije nam ne dozvoljava da razmotrimo prodiranje dela J. A. Komenskog i među rumunske, albanske i makedonske pedagoške radnike.²¹

Na kraju možemo reći da, kako tokom vekova, tako i u novim društvenim i kulturno-političkim okolnostima i školskim koncepcijama i različitoj pripremi visoko-

¹⁷ Spevak, Z.: *J. A. Komenski, pedagog i utopista*. Bački Petrovac-Noví Sad, 2003.

¹⁸ Jan Amos Komenski, *Velika didaktika koja obuhvata opštu veštinu o tome kako valja poučavati svakoga u svemu*. Prevela s latinskog Darinka Grabovac, Beograd 1954, 1967, 1997.

¹⁹ Isto, s. IX.

²⁰ Jan Amos Komenski, *Svet u slikama*. Preveo Jovan M. Popović. Český Brod, L. Beneš 1913.

²¹ Kratka informativna odrednica o J. A. Komenskom nalazi se u makedonskoj *MI-ANOVA enciklopedija opšta i makedonska*, Z-Lj, redaktor Jovan Pavlovski, Skopje 2006, s. 794.

obrazovanih pedagoških radnika u samostalnim republikama na Balkanu, pedagoško delo J. A. Komenskog je i dalje aktuelno.

Preveo i priredio:

dr Zoroslav Spevak

Odsek za pedagoiju

Filozofski fakultet,

Univerzitet u Novom Sadu

Studija je preuzeta iz publikacije *Studia balcanica et slavica II*. Tribun Eu, 2016, Brno. ISBN 978-80-263-0878-2. Prevod predstavlja skraćenu verziju studije, prema kriterijumu prioritelnog interesa srpske stručne i kulturne sredine.

Beleška o autoru: Ivan Dorovský/ Dorovski (18. maj 1935, Grčka Makednija), češki naučnik i univerzitetski profesor makedonskog porekla, balkanolog, književni istraživač, prevodilac, pesnik i publicista, trenutno profesor emeritus na svom matičnom Masarikovom univerzitetu u Brnu, Češka republika. Predsednik je udruženja prijatelja južnih Slovena. Iz Grčke je otišao kao dete nakon Drugog svetskog rata, kada je tamo izbio građanski rat. Studirao je na Filozofskom fakultetu Masarikovog univerziteta u Brnu ruski i bugarski jezik. Tamo je i doktorirao i proveo profesionalnu karijeru. Autor je brojnih monografija i rečnika, član Makedonske akademija nauka i umetnosti u Skopju.

(zs)